

Marek Torčík
RAZPAD NA SPOMINE

prevedla Anja Simič

*»Kdo se še ni vprašal:
sem pošast ali to pomeni biti človek?«*

– Clarice Lispector (prevedla Nina Kovič)

0.

Ob 3.37 te zbudi telefon.

Mamin glas je tih, vseeno jasno slišiš vsak zlog.

»Mareček, deda je umrl.«

V tem stavku ne zaznaš nič posebnega, nič nujnega, tako da se ti sploh ne uspe dovolj hitro prebuditi. Mama telefon odloži, še preden ti uspe karkoli reči. Usedeš se, pomaneš si oči.

Tema na stenah za trenutek deluje enotno, a v njej postopoma uvidiš mesta, ki jih pačijo izkrivljeni zlati snopi svetlobe z ulice. Zmazki, na katere se ne moreš osredotočiti.

Zaveš se, da nekaterih stvari še nikoli nikomur nisi povedal. Na primer – v osmem razredu te po stopnicah ni potisnil Filip. Padel si zaradi lastne neumnosti, in ko si se spravil k sebi, si hotel situacijo izkoristiti. Začuda je vse šlo skozi razmeroma lahko. Le nekaj tednov kasneje sediš v novi šoli, sediš v ravnateljevi pisarni in poslušаш osivelega moškega z iskrico v očeh. Vpije: »Pri nas ne toleriram nobenega trpinčenja, to pa nikakor!«

Dobil si drugo priložnost, vsaj kar se mame tiče.

»Potrudi se, da ne boš preveč izstopal, ja?« ti prigovarja, medtem ko po hodniku skupaj hodita proti učilnici. Bil si odločen, da se boš vklopil. Da ne boš drugačen, da pred nikomer ne boš govoril o stvareh, ki se ti pletejo v glavi. Ne boš pokazal, kdo si. Naučil si se skrbno paziti na vsak korak, da bokov ne ziblješ brez

potrebe in v druge ne zreš predolgo. Preden vstopiš v prostor, se odkašljaš, poskusiš nov, globlji glas in od takrat te nihče ne prepozna. Glavo povesiš vsakič, ko se začnejo fantje pogovarjati o puncah. Pretvarjaš se, smeješ se z njimi, kasneje si po vzoru drugih na zaslon svojega telefona nastaviš golo žensko.

V resnici je ne zmoreš niti pogledati. Spomniš pa se, kako ti je nekaj dni kasneje deda iz roke iztrgal telefon. Takrat sta bila pri njem na obisku v psihiatrični bolnišnici, stegnil se je, pograbil telefon in skoraj padel s postelje. Ekran si je dolgo ogledoval in ponosno kimal.

Zakaj tega nisi nikomur povedal?

Deda je umrl, toda čas beži naprej. Čas teče, v snopih svetlobe z ulice iščeš kak spomin, nekaj, kar te lahko odnese nazaj. V temi je slišati dihanje drugega telesa, Jakub v spanju zagodrnja, prevali se na drugi bok, noč je, ampak po mestu se še zmeraj razlega veliko zvokov. Skozi odprto okno te dosega hrup avtomobilov, skupina moških vpije po poti iz zaprte gostilne. Včasih ujameš odrezke tujih besed, smeh. Ne zdi se ti, da bi lahko ob vsem tem čutil žalost. Trenutek čakaš na spremembo, sediš z rahlo sklonjeno glavo, s prsti odsotno potrkaš po zaslonu telefona.

Tega, kar manjka v tvojem okolju, ne najdeš niti znotraj sebe. Namesto žalosti najdeš tih prostor brez besed. Zdi se ti malce čudno, da se naenkrat ne moreš spomniti dedkovega obraza in da namesto njegove dejanske podobe vidiš zgolj obraze s fotografij.

Še enkrat si ga skušaš priklicati pred oči. Za njim ni ostalo čisto nič.

Zavrtiš mamino telefonsko, zaveš se namreč – sploh je nisi vprašal, kako je.

Telefon dvigne hitro, skoraj ti ga ne uspe priložiti k ušesu.

»Zjutraj bi morala it k njemu.«

Aparat njen glas spušča v mrak v sobi, ta se odbija od sten in se čez prostor šibko vrača k tebi.

»Tukaj mam zanj pripravljeno torbo, vse mam, kar si je naročil.«

Drugih stvari se obenem spomniš kar dobro. Drugih obrazov, občutkov. Drugih zgodb.

To je najbrž zato, ker si dedkovo zgodbo povzel prav po mami. Tvoji lastni spomini ostajajo potisnjeni v ozadje kot stranski liki. Liki, ki so svojo vlogo na videz odigrali, zdaj pa čakajo zaprti v sobah, ki so izgubljene v spominu. Ta dedek, ki ga poznaš – ki si ga poznal –, je postal zaradi nje.

Zadnja leta svojega življenja je skoraj brez izjeme preživel v psihiatrični bolnišnici. Nekega dne se je preprosto zmedel, začel je videvati stvari, ki jih ni videl nihče drug. Zdravniki iz bolnišnice v Kroměřížu so to pripisovali njegovi bolezni, prekomernemu pitju in kajenju. Pa tudi ta pljuča. Uničena, razjedena od katrana. Niso bila več zmožna ohranjati spomina in ta je začel skupaj z njim razpadati.

Mama se je nanj pogosto spominjala. Že kot otroku ti je razlagala, kaj je pomenilo odraščati z nekom takim, kaj je alkohol naredil iz dedka, kolikokrat sta

z babico ure in ure potrpežljivo sedeli pred gostilno in čakali, samo da jima ne bi bilo treba iti za njim.

Večinoma je zgodbo zaključila pri določeni noči. Pri tej, ki je vse spremenila. K njej se je vedno znova vračala enako pretresena in zmedena, kot da bi vsak povratek odprl novo pot, vrata v dotlej zaprte sobe, ona pa je dojela nekaj, kar ji je prej ušlo.

Tvoj prvi spomin na dedka je zavit v čudno meglino, včasih se ti zdi, da si si ga izmislil. Star nisi bil niti pet let, stala sta zgoraj nad hotelom Jana, opazovala sta Bečvo, ki se je iz korita razlila preko šolskega igrišča vse do parkirišča. Dedka si držal za roko, medtem ko je pod vama spenjena rjava voda oblizovala fasade blokov. Deda je molče gledal, potem pa naenkrat pokazal proti jati, ki je krožila na nebu, in izjavil: »Jih vidiš? Zmedene so, ker nimajo kje pristat. Načeloma jim letanje nad vodo ne dela problemov. Za to so prepametne, vsako leto se lahko vrnejo na čisto isti kraj.« Vanj si strmel z odprtimi usti in požiral vsako besedo. »Samo predstavlja si takšno lastavico, naenkrat je pod njo vse drugače. Veš, narava jim je sicer zrihtala lasten kompas, čisto malo kovine tukaj v kljunu, zaradi tega preletijo ogromne razdalje, komot tudi na slepo. Da bi pristale, pa vseeno morajo videt.« Prst uperi v črni zmazek, ki je v rednih intervalih letal proti tlam in spuščal dolg, obupan krik. »Glej, tam. Zihér se trudijo najti mesto, kjer so navajene pristajat.«

Suho pogoltneš. Odmev tega spomina danes dojemaš drugače, ostreje. Skoraj zagotovo veš, da nobenemu od vaju takrat ni padlo na pamet – vse, kar je

rekel, enako velja tudi za ljudi; tudi mi se neprestano trudimo vrniti samo k sebi, nazaj na mesta, ki že dolgo niso enaka.

Star si deset. Razen obilice prebranih knjig in tega, da se z nikomer kaj preveč ne pogovarjaš, ni na tebi nič čudnega. To pa ne velja za Mariana, fanta, ki je v razred prišel na polovici šolskega leta. Marian je bil tih, nosil je nenavadno ozke kavbojke, imel dolge temne lase. V bistvu si ga takrat prvič poistovetil z opisom profesorja Robausa. *Z mastnimi črnimi lasmi, kljukastim nosom in porumenelo kožo.* Le da je imel namesto porumenele kože temno polt, posuto z majhnimi belimi lisami. Sedel je s prekrizanimi nogami in čas v šoli vedno preživel sam. Imel je nenavaden vonj, njegov podolgovati vrat je bil z razdalje tvoje klopi videti dekliško. Ravno v Mariana je bila takrat uperjena pozornost celega razreda. Drugi fantje so mu redno sipali vsebino koša v šolsko torbo, med telovadbo so se vanj nalašč zaletavali. Kasneje si v garderobi opazil podplutbe, ki jih je imel po celem telesu. Bil je peder in toplovodar in hodil je kot naduvan racak in bil je črna pička. »Hujši ko kaka baba,« so nanj kričali med odmorom, medtem ko so učitelji odhajali v zbornico ali pa se raje pretvarjali, da ničesar ne slišijo. Sam si naokoli metal iste besede in ob tem upal, da nihče ne bo opazil tvojih prekrizanih nog, tvojega oziranja na prepotena telesa v garderobi. Še zmeraj si se namreč spominjal. Še zmeraj si vedel, kako je, ko stojiš na drugi strani. Do pred kratkim si bil tarča podobnih besed ti sam. Sam si bil

peder. Piflar. In še veliko drugih stvari. Tudi ti si se domov vračal z iztrgano naramnico na šolski torbi, z raztrgano majico.

Znotraj tega spomina sediš v klopi in odsotno strmiš skozi okno. Marian se vrača od table, pred katero ga je učiteljica morda celo predolgo spraševala. Močan vonj mehčalca z njegovih oblačil ti še vedno visi v spominu. Skoraj se že posede, ko mu Filip v klopi za njim spodmakne stol. Čas se ne ustavi. Čas pospeši, Marian roke vrže v zrak in z glavo udari ob rob mize. Topemu udarcu sledi ropot stola. Pridušen padec. Tišina. Vse se je odvijalo hitreje, kot so bili tvoji možgani sposobni predelati. Bolj kot samih premikov se spominjaš sosledja zvokov. Bolj kot reakcije drugih – krvave luže, ki je tekla iz fantovega telesa. Iz krhkega telesa, ki tako kot tvoje ni ustrezalo normam.

Sramuješ se; tukaj so podobe, h katerim se vračaš le z odporom, le ko je okoli tišina in tema in ti nimaš izbire. Si se že takrat zavedal, kako zelo se te celotna stvar tiče?

Deda je z veseljem razglašal, kako so bili edina stvar, ki jo je Hitler kadarkoli naredil prav, cigani in pedri v koncentracijskih taboriščih. V njegovem svetu vpliv besed na telesa, na katera je ciljaj, sploh ni obstajal, vedno je šlo le za to, da si je lahko končno dovolil na glas izreči *resnico*. »Pizda, pa saj mamó tu neko svobodo, ne?!« je jezno kričal na televizijo, takoj ko mu kaj ni bilo všeč; takoj ko se je kdo odzval. Bolečine, ki jo povzročajo besede, ni dojemal, njihovega učinka, primerljivega udarcu v glavo. Besede pač ne

morejo uničiti življenja, kopiciti oteklin v spominu. »To je samo neumno nakladanje,« je govorila mama, ampak s tem je mirila predvsem samo sebe. Deda niti enkrat ni povezal tega, kar govori, s pestjo v obrazu lastnega vnuka.

Danes že veš, da lahko tako enostavno, kot lahko besede postanejo orožje, nasilje nadomesti jezik. Pest je pogosto le poved, ki je razumljiva za vse.

Mariana so takrat odpeljali in cel razred je bil v šoku. Nihče ni spregovoril, nihče se ni drznil premakniti. Toda že naslednji dan se je nadaljeval z običajnim tempom. Niti ustavil se nisi pred prazno klopjo, pretvarjal si se, da ne slišiš kričanja iz ravnateljave pisarne, kjer je dečkova mama hotela, da ji nekdo pojasni, kaj se je pravzaprav zgodilo.

Nekaj mesecev po tem ti je Filip – po nekem čudežu se mu je uspelo iz tega izviti – pri telovadbi izbil sapo. Takrat je bil Marian že nazaj, vrnil se je, vsi so okoli njega na začetku hodili kot po jajcih, in Filip je besnel. Vaša razredničarka ga je nalašč posedla v klop k Marianu, »morata se naučiti drug drugega spoštovati,« je zabičala in se o tem ni več hotela pogovarjati. Nakopičeno jezo in zafrustriranost iz dolgčasa je moral Filip sprostiti drugod. Takrat ste skakali v daljino, prišel si na vrsto, vzel si zalet, štel korake, še trije, še dva, iztegnil roke – in tik pred odzivom te je Filip spotaknil. Kri iz pregriznjene ustnice je bila enake barve kot ta, ki je bila v spominu še sveža. Bilo je je manj, pa vendar njen priokus še danes vibrira skozi tvoje telo.

Spominjaš se poletja, ko se je vse zlomilo. Teme za oknom tujega stanovanja, padca trenutek pred tem; tega, kako so nekatere stvari povezane, tudi če sam tega ne vidiš. Vse je povezano. Tudi dedkov izpad in mamin jezni, nesrečni obraz. Spominjaš se dni pred tem in dni po tem in ponovno se zaveš: Obstajajo stvari, ki jih še nikoli nikomur nisi povedal.

Nikoli nisi verjel zgodbam, ki se zanašajo samo na en zorni kot. Če bi te vprašal še včeraj, bi odgovoril, da iz spominov na dedka ne bo izšlo nič pametnega – preveč stvari je skratka, o katerih nimaš pojma. Toliko, česar se ne spomniš. Poleg tega pa se vse ne tiče njega. Manjkajoči spomini, luknje v spominu. Kaj pa, če je odgovor drugje? Kaj pa, če odgovor tiči prav v luknjah, dovolj je, da vanje polagaš nepovezane podobe in pokažeš, da so tudi na videz tuje zgodbe prepletene.

Tvoja mama je bila tista, ki je iz dedka spet naredila človeka. Od cele družine je bila samo ona pripravljena poskrbeti zanj. Razumeti, da se lahko ljudje spremenijo. Mu dati še eno priložnost. Enako, kot si jo takrat dobil tudi ti, kot si jo dobil tolikokrat in jo boš še tolikokrat v življenju dobil. Za vaju je žrtvovala del sebe in ti še vedno ne moreš razumeti, zakaj.

Zjutraj se zbudiš utrujen in zmeden, v glavi imaš eno samo vprašanje, eno samo poved. Ne spomniš se več, kje si jo prebral. *Kdo sem pravzaprav sam sebi, da se moram tega spominjati in se k temu tako pogosto vračati?* Odpreš oči in prostor pred tabo je bela stena – trdna, brez senc, manjkata ji velikost in

globina. Zapreš oči. *Nekdo drug kot to*, si tiho odgovoriš in jih znova odpreš. Zvoki z ulice se že zdaj razbijajo ob okna. Nekje pod tabo teče mesto – avtomobili se kar naprej ustavljajo v križiščih, kar naprej tramvaji in zvok semaforja. Njegov spreminjajoči se ritem moti bitje tvojega srca; s tem se spopadaš že od otroštva, mišični krči so naenkrat neenakomerni, interval med udarci se podaljšuje. Jakub ti pravi, naj greš zaradi tega k zdravniku.

Ponoči je semafor nem, njegov zvok pa se vseeno v spominu odvija naprej.

Na nočni omarici potipaš za telefonom in pokličeš mamo. V premorih med besedami lahko slišiš hrup v delavnici.

»Šele popoldne me bodo spustili domov,« zašepeta in glas se ji malo zatrese.

Mamin obraz si zmoreš predstavljati. Večino življenja je ob dedku trpela, na svoje otroštvo je imela le izjemoma lepe spomine.

»Tak ali tak moram še nekaj dokončat, saj mi je jasno, da se zaradi njega svet ne bo ustavil.«

Usedeš se, prižgeš namizno svetilko, čeprav je zunaj že svetlo. Jezik, v katerem razmišljaš, se ti kmalu več ne zdi kot tisto nemirno, nevarno orodje. Nekaj, s čimer lahko zadajaš rane, kaj šele nekaj, s čimer bi lahko opisal občutek, da je deda izginil, ti pa ne zmoreš ubesediti, kdo je bil zate, tako kot včasih ne zmoreš izraziti niti tega, kdo si ti, opisati prisotnosti drugega telesa ob tebi, toplote, s katero te navdaja nenavadna gotovost, da bo to telo tukaj še nekaj časa.

Izdih, vdih, škripanje letvic pod posteljo.

Ta gotovost se preлива v slike, v zvoke okoli tebe. Tako kot ko ritem semaforja vpliva na ritem tvojega srca ali ko enakomernost vpitja z ulice prekinja tok tvojih misli. Če to, česar ne zmoreš izgovoriti, lahko le nakažeš, zaslu tiš v zavetrju besed – je sploh možno neko stvar izraziti tako, da se ne bi pojavila druga, razdrobljena na več nepopolnih delov?

Ozreš se po sobi, da bi se prepričal. Da bi se približal resnici. Toda izzoveš le novo serijo spominov. Prihaja hitro, nepovezano, nekatere imajo z dedkom le malo zveze, druge nobene.

Star si pet let in oče te je vzel na pedal in na plumovsko pregrado. Celotno sceno vidiš od daleč, stojiš na bregu in opazuješ, kako se otroška verzija tebe vozi po vodi.

Ti-otrok s pogledom hipnotizira ogromnega morskega psa, ki je obešen na strehi recepcije. Dve postavi v temi po negibni gladini odplujeta na sredo pregrade. Ti-otrok opazuje, kako morski pes izginja, medtem ko ti podobe v glavi izrisujejo nove morske pse. Plavajo pod gladino in z vsakim premikom pedalina si ti-otrok predstavlja, kako se z gobci zaletavajo v njegov trup. Oče iztegne roko, da bi pokazal na silhueto dvorca, ki stoji ob vodi, z zapestja mu odleti ura. Krivoljka, v kateri leti, vodi pod zatemnjeno gladino, v kraljevino izmišljenih morskih psov, kjer po nekaj kilometrih pristane na peščenem dnu. Scena, ko Srce oceana dvigne morsko usedlino. Rez na obraz Rose, rez na ekipo arheologov, rez na očeta, ki si s fanatičnim izrazom slači majico in z besedami *ostani tu* skače v vodo.

Ko je oče priplaval na površje, ni imel ure. Mama ti je to zgodbo pripovedovala tolikokrat, da se sploh več ne spomniš, kako se je vse skupaj zgodilo, in mogoče ravno zato spomina ne vidiš skozi lastne oči. Njena verzija je čez čas postala predloga za resnični dogodek in ti med mamino zgodbo in dejanskim dogajanjem ne moreš več uspešno potegniti črte.

K tej sceni se vračaš pogosto. Spominjaš se panike, čutiš valove ihte, ki so preplavljali tvoje telo, še toliko let kasneje. Zdelo se ti je, da je oče pod vodo več ur. Minevali so dnevi, cela stoletja, v glavi se ti je odvijalo tisoč scenarijev: morski pes z nogo moškega v gobcu; očetov negibni obraz, ki počasi pada v temo. Toda očetu se je uspelo iz globin prebiti nazaj na pedalin, kjer te je našel vijoličnega v obraz, polnega ihte in solza.

Najbolj čudno je na tem spominu to, koliko različnih verzij obstaja. Samo ti se spomniš morskega psa na strehi recepcije; samo ti si stal na pedalinu sredi vodnega telesa, ko je nate pritiskala vsa teža otroškega sveta. Oče po drugi strani zavrača obstoj ure, namesto te se v vodo meče za telefonom, denarnico, čimerkoli, kar se mu v tistem trenutku zdi bolj bistvena dobrina za življenje. Ni prepričan, ali je šlo za pedalin ali majhno ladjico. Mogoče pa je mama, ki je vse pobrala iz druge roke, na koncu najbolj zvesta prvotni verziji. Njena pripoved je zglijana le s tokom časa, iztrgana iz spomina, ker se zanjo celotna zadeva nikoli ni zares zgodila.

Kaj drugega kot prav zgodbe pa sploh so spomini. Nanje te opozarjam v predvidevanju, da pripadajo

istemu človeku, kateri si nekdaj bil. Predeš jih v mrežo, na njih sediš, kot da bi te ravno oni držali nad vodo. V resnici pa se vsakič, ko jih pripoveduješ, pretvarjajo v nekaj drugega, oddaljenega.

Nekaj mesecev po sceni na pedalinu drug utrinek: z očetom sta v hotelu, kjer je prej delal. Medtem ko gledaš Cartoon Network, je oče pod tušem. Tega programa doma nimate in ti ne moreš odtrgati oči z zaslona. V sobi nekaj grozno smrdi. Oče pride izpod tuša, vpiješ nanj, da nekaj grozljivo smrdi, naj si, prosim lepo, še enkrat umije noge. Spomniš se, da je moral potem nekam iti, ti pa si še naprej gledal, dokler se slika ni prelevila v statični sneg. Meje tega spomina niso nič bolj resnične kot preplet vseh drugih shranjenih verzij – bolj se ti zdi kot besedilo, ki si ga bereš na glas, spreminjaš posamezne scene, manjše in večje podrobnosti glede na to, komu ga pripoveduješ.

Takoj se ti pred očmi prikaže naslednji: z očetom stojita ob umivalniku, ti na pručki, on z nogami trdno na tleh. Oba imata po licih belo peno, ki jo z brivniki v dolgih trakovih vlečeta navzdol. Ta tvoj sicer nima britvice, vendar te to ne ovira pri natančnem oponašanju moškega poleg sebe. Takoj ko končata, splakneta peno v umivalnik, oče ti obraz obriše z brisačo. Potem brivnik poleg svojega odloži v lonček, celoten ritual te navdaja z veseljem.

Problem nastane, ko čas prevrtiš nekaj let naprej in v kupu fotografij, ki si jih tvoj tesnobni jaz s seboj vzame na faks, najdeš sceno ob umivalniku zvesto ujeto.

Pa naj bo na sliki karkoli, to, kar vidiš, je spomin. Skušaj določiti trenutek, v katerem je nekdo – najverjetneje mama – fotografijo posnel, in ne spomniš se ničesar drugega. Kaj je pripeljalo k njej? Kvečjemu znova začutiš premikanje plastike po gladkih licih, z vodo razredčeno peno v umivalniku. Na ogledalu vidiš nabrano roso.

Ta fotografija je nekako postala predloga za resničnost, šablona za lažen spomin. Prvič si jo videl, ko si bil nekaj let starejši, nekdo ti jo je moral pokazati ali pa si se prikradel v omaro in naskrivaj kupe albumov odnesel v svojo sobo. Se vsega spomniš narobe? Izkrivljeno? Morda ima tvoj oče prav, več spominov si združil v enega. Rezultat nima smisla za nikogar drugega.

Še preden si se odselil v Prago, doštudiral in končno odvrigel vse, kar te je povezovalo tako s krajem, kjer si odraščal, kot z lastno družino, si mislil, da nimata z mamo nič skupnega. *Nimava se o čem pogovarjati.* Ta stavek obračaš na jeziku, izrekaš ga kot urok, da bi se odtrgal. Od bolečine, stran od sramu, od vsega, česar se bojiš še danes.

Vstaneš, s tal pograbiš majico, nategneš jo čez glavo. V kuhinji pristaviš kavo, in medtem ko čakaš, da je v posodo nakaplja vsaj za en lonček, sediš na leseni okenski polici in se naslanjaš na steno. Pred seboj vidiš dvorišče, velik atrij, po mreži razdeljen na vrtove, in zabetonirane površine parkirnih mest. Od tukaj lahko vidiš konice cerkvenih stolpov, predvsem pa še in še oken.

Ko si bil majhen, ti je vsako okno, vsak odsev v njem, mogoče celo odsev tvojega okna v oknu nasprotnne stavbe, predstavljalo novo možnost, kam zbežati. Gledati skozi je pomenilo gledati v tuja življenja in vsaj za trenutek ne misliti na to svoje. Danes že veš, da če pogledaš dovolj podrobno, nekje znotraj vsake zgodbe in vsakega okna vedno najdeš popačen in zvit odsev samega sebe. Misliš si, da se te nekaj ne tiče, toda obenem se izza stekla k tebi vedno vrača vsaj tvoja senca.

Spomniš se, kako je dedka na poletni dan leta 2007 iz stanovanja v najvišjem nadstropju bloka s socialnimi stanovanji odpeljal rešilec, ti pa si gledal z okna v tuji temni kuhinji in v odsevu uličnih svetilk opazoval svoj obraz. Niti na pamet ti ni padlo, da so dogodki prejšnjih tednov vodili prav na to mesto in da bi lahko zvoki, ki so se odbijali od sten in do tebe potovali skozi odprto okno in niz odprtih vrat, s seboj nosili več kot le zvok.

I.

Mama ti je o tistih nekaj dneh poletja leta 2007 pripovedovala vsaj dvakrat.

Prvič je spregovorila z raztresenim, razjarjenim glasom v kuhinji starega stanovanja na Dvořakovi ulici. Sedela je vzravnano, v pripravljenosti na robu stare klopi, s katere se je luščilo z leti obledelo oblazinjenje. Jezna, ker zanjo nisi bil tam, jezna zaradi veliko drugih stvari.

Drugič se je spomnila šele pred kratkim; prišel si domov za božič, eno redkih priložnosti, ko si je še upala piti. Iz kleti je prinesla steklenico vina – najbrž jo je nekoč dobila v službi –, jo postavila na sredo mize, obdane s podobnimi klopmi, v podobnem stanovanju, na isti ulici, le nekaj korakov od kraja, kjer si odraščal. Iz te nove kuhinje je bilo celo videti vaše staro stanovanje; v zdaj že tujih oknih je včasih za steklom zablislila senca. Tisti večer je predte položila povsem drugačno različico. Poslušal si njen glas, enako čvrst, kot bi besede brala iz vnaprej napisanega besedila, in zaradi njih je vse končno dobilo smisel.

Obe verziji sta se začeli na popolnoma enak način – z opisom prostora. Takšnega, kjer se zadržuje vsak dan. Osem ur plus odmor za malico. Vsak dan iste, brezosebne, čiste površine – tla, strop, štiri stene. Kraj, kjer umetna svetloba ne dovoljuje obstoja senc, vse preoblikuje v ostro rezane robove.

Še zmeraj si lahko pred oči prikliče dan, ko je tja vstopila prvič. Ti si bil še majhen, njo pa je bilo na začetku strah, ni vedela, kaj naj dela, ni se mogla osredotočiti.

»Lahko si srečna,« so jo prepričevali drugi. »Dana, bodi vesela, da se je zate sploh našlo mesto.«

Kljub temu prva dva meseca ni mogla spati. Da bi utegnila opraviti vse, je napenjala še zadnje ostanke moči, zjutraj te je puščala doma z babico in se popoldne vračala čisto izmučena, polomljena, želela bi kar takoj zlesti v posteljo, se zviti v klobčič in spati vse do jutra. Vendar pa se je potem začelo tisto, čemur je pravila druga izmena, druga runda. Bil je čas z kuhanje, pospravljanje sobe, obešanje perila. Dan se je zanjo ponavadi končal šele po deveti, ko si končno zaspal, ona pa se je zvalila na kavč v babičini sobi, misliti ni mogla na nič drugega kot na neskončen niz podobnih dni, ki jo še čakajo.

Še danes se čudi, kako ji je uspelo. Sama z majhnim otrokom, sama za odplačevanje dolgov, ki jih je pridelal Pavel, tvoj oče, preden je od vaju pobegnil. Vso energijo je osredotočala na eno samo stvar – preživeti do naslednje plače. Dan za dnem je na koledarju odštevala dneve, kot da bi bilo od tega odvisno njeno življenje. In možno, da je res bilo. »To je bilo, kot da bi skakala po eni nogi na robu prepada,« ti je razlagala takrat pri mizi in s prsti hodila po robu deske. Na vse pretege se je trudila obdržati ravnotežje, naredila korak nazaj in ugotovila, da je padcu še bližje kot prej. »Nočem iz tega delat vesterna, ampak res

sem vsak moment čakala, da s tabo padem, da me vse skupaj potegne dol.«

Pogosto razmišljaš o tem, zakaj drugim pokrovi-
teljsko pravimo, naj se odrinejo od dna. Kot da bi
dno predstavljalo neko gotovost, na katero se lahko
opreš. Samo da tisti, ki se dna dejansko dotakne, ni-
koli ne bo pozabil na gromozansko težo, ki ga po-
tiska k tlom, kakšen občutek je, ko ima nad sabo
ogromno gmoto vode. Mami se je iz tega sicer uspelo
izviti, odrinila se je in se prebila vse do gladine, toda
medtem jo je tok odnesel predaleč od brega. Če vama
babica takrat ne bi ponudila sobe v svojem stanova-
nju, »si raje niti ne predstavljam, kje bi končala«.

Tisti prostor te je od nekdanj fasciniral. Kraj, kamor
ona vstopa vsak dan: pogled zdrzne po enoličnih ste-
nah, razen neskončnih vrst polic se nima za kaj opri-
jeti, zato brezciljno potuje po prostoru, po popolni,
očiščeni površini, dokler ne obstane ob velikanski
mizi iz nerjavečega jekla, na kateri ležijo nedokon-
čani kosi. Kovinske plošče in optične cevi ustvarja-
jo labirint odsevov, optične prizme, pod različnimi
koti usmerjene druga proti drugi. Na levi računalnik
z odprtim programom. Nekoč je imela ob njem po-
stavljen tvojo fotografijo: majhen otrok v razvlečeni
majici s sprano kapo na glavi. Zdaj na mizi več ne
sme biti ničesar. Predpisi prepovedujejo kakršenkoli
odklon od optimalne čistoče, zahtevajo brezosebno,
prazno delovno površino. Na sebi ne sme imeti nič
drugega kot bel kombinezon, stopala ovita v zaščitne
prevleke, glavo skrito pod kapuco, oči pod zaščitnimi

očali. Vse tesno zategnjeno, zatesnjeno, na koži so še zvečer vidni odtisi.

V podobnih prostorih preživlja večino življenja. Zdi se ti, da so le slepa pega, nič več kot kulisa za večjo zgodbo. Ob tem pa prav v tej pegi človek čuti, kako telo prestaja kar najmanjše spremembe. Čistost okolja le še bolj poudarja, kako odvečno je kljubovanje toku časa. Telo se v njem ne ustavi, neprestano raste, vse v njem se spreminja, nove celice nadomeščajo stare. Vsako jutro se telo zbudi malce drugačno, malce tuje. Že uporabljene dele pušča za seboj, odvečna količina obrabljenega materiala je po sobi razsejana v drobnih zrnih prahu. Ta pa v čiste prostore ne spada. Niti en sam košček kože, niti ena iz delovanja izločena trepalnica, ne sme priti v stik s sistemom leč, ki je razprostrt na mizi. Vsak kubik zraka gre skozi komplet filtrov – še celo mamin dih je nezaželeno breme. Zlahka razburka delce, njegova vlaga ogroža tanko zaščitno plast leč. Kljub temu v tem prostoru preživlja vsak dan. Ritmično ponavljanje vdihov, izdihov, bitja in gibov telesa poteka neizprosno, tukaj nikogar ne zanima njena utrujenost, tabele učinkovitosti jo neprestano ženejo naprej, določajo tempo; če dela prehitro, je lahko prepričana, da se bo kaj kmalu povečalo tudi številko kosov, ki jih mora obdelati. Že če samo izpolni normo, se naslednjič od nje pričakuje dvakrat toliko.

Tovarna je njen svet, to pogosto ponavlja in ti veš, da o tem skuša prepričati predvsem samo sebe. Že v šoli je sem s celim razredom hodila na prakso. V proizvodni hali so jo pri šestnajstih naučili brusiti cevke,

čistiti optiko in končane kose natančno prilagajati potrebam.

Na to šolo jo je vpisala babica. Vedela je, da ji bo potem v tovarni lažje priskrbela delo, mama pa tako ali tako ni imela pojma, kaj drugega bi hotela delati.

»Tokrat sem rajši stala ob stružnici kot pa pred tablo. Predstavljalj si, v šoli te kar naprej dira razredničarka ali pa te za razliko zajebava tista krava, ki uči češčino.«

Tudi če bi se hotela učiti, ji za šolo tako ali tako ni preostalo časa. Septembra, v prvem letniku, je babica končno zbrala pogum in nekega večera pobegnila od dedka. O tem je govorila že dalj časa, vsi so to po malem pričakovali, še celo deda se je domov vračal v vedno bolj obupnem stanju, zvečer so ga videvali v različnih stadijih razpada. Potem pa je zares odšla. »Čisto je eksplodirala, z vsem je treskala, zgrabila brata in sestro in preprosto pobegnila stran.« Toda mama je ostala, nekdo je moral poskrbeti zanj, in zato se je takoj po šoli zaposlila v tovarni.

To je njena družina. Preden je odšla na porodniško, sta se z babico srečevali na hodnikih, skupaj hodili na malico in med premori kadili le nekaj metrov stran druga od druge, vsaka v svoji gruči prijateljev. Ne pozna skoraj nikogar, ki ni vsaj nekaj časa delal v tovarni.

Vsak dan znova se prilagaja umetnemu okolju. Po nekaj minutah filtrirani zrak preneha smrdeti po tehniki, oči se privadijo na modro svetlobo in sluh začne postopoma ignorirati neumoren hrup klimatizacije.

Telo izvaja mehanske postopke. Dvigne roko, upogne, spusti roko. Palec prilagodi dotičnemu instrumentu, zategne vijak, ponastavi položaj enega dela, da bi z roko vanj položila drugega. Skozi očiščene leče spušča koncentrirane žarke, ki se prebijajo skozi serijo vnaprej izmerjenih točk, skozi labirint, sestavljen z odklonom na stotinko sekunde. Asferične leče se izmenjujejo s konkavnimi zrcali, zrcala s prizmami, te pa prehajajo v mehanske dele. Celoten instrument je priklopljen na računalnik, preko katerega mama spremlja odklone. Do napak prihaja zgolj zaradi človeške roke. Stroj se namreč ne moti. Stroj je brezhiben. Telo dvigne predmet in rahlo ponastavi kot. Zategne vijak, da bi odstranilo to, kar je samo pokvarilo – svojo pomanjkljivost. Mama se obrne k monitorju, noge vzravna vzdolž krivulje stola, prekriža meča, iztegne roko in s prsti klikne na miško.

Niti zdaj se to ne ujema, Rdeči križci, ki označujejo posamezna središča ukrivljenosti, se na monitorju nočejo poenotiti, se ujeti na prava, s predpisi določena mesta. S prsti sledi črtam optičnih osi in ob tem nezadovoljno zmajuje z glavo.

Sam ničesar od stvari, ki ti jih opisuje, ne razumeš, tako pa si vsaj predstavljaš, kako se mama pači.

Namršči se. Iz ust pomoli konico jezika, zagriže. Skuša ugotoviti, kje je naredila napako. Desno spodaj na monitorju preveri čas, ki ji je ostal do konca izmene. Vsaka minuta teče v eter, v sistem cevki, ki vodijo iz kompleksa zgradb. Čas je protigibanje. Dan za dnem za sabo vleče njeno telo. Iz spočitega stanja v razbolele otečene okončine. Obrabljen ma-

terial odklanja osi, ukrivlja hrbtenico, oči z utrujenostjo obarva na rdeče. Med premori lase preveva cigaretni dim, na koncu vsake izmene so popolnoma razmršeni. Ko pride domov, jih skuša razčesati in ob tem opazuje, kako so iz leta v leto redkejši. Opazuje odsev v ogledalu in v potezah lastnega obraza otipava spreminjajočo se, novo podobo.

Čas je protitok. Je življenje, ki v tem prostoru neizprosno izginja.

Izpareva tako kot raztopina etra in acetona iz slabo zaprtega kozarca. Včasih ga vdihuje po požirkih. Razširja ji zenice, umirja misli. Potem omamljena svojemu telesu sledi iz prostora v prostor. Vratarnica, hodniki, čajna kuhinja, garderoba, velika delavnica z dvema vakuumskima pečema, dvema sušilnicama in skladiščem, polnim dušikovih zabožnikov, soba za umerjanje. Seznam krajev in stvari se vzdolž dolgih belih sten vije naprej. V umetni svetlobi imajo mrliški, pomodreli odtenek. Kraji, kjer so leče, optične cevi in stroji vredni več kot njeno življenje.

Že takrat se je počasi začelo govoriti o krizi in mama je vsakič postala živčna. Le malo kasneje, v letih 2008 in 2009, je bilo iz tovarne zaradi presežka odpuščenih okoli petsto ljudi. *Samo da bi se firma obdržala nad vodo*, to frazo prebereš v enem izmed intervjujev s takratnim lastnikom, *treba je bilo odpuščati, sicer ne bi preživeli*. Iz mame si začutil strah – vedela je, da se varčuje predvsem na ljudeh, da bi bila lahko naslednjič na vrsti ona in da ravno nje nad vodo ne bo držal nihče. To mora storiti sama. Zato

je sključena nad lupo za veliko mizo sedela vse do večera, iz delavnice je odhajala kot zadnja.

Pogosto se je izgubljala v nenehno spreminjajočih se postopkih. Skoraj vsak mesec se je učila novih stvari, prevzemal jo je občutek, da vsega ne bo utegnila, da ji čas uhaja. »Danes je že vse drugače,« bi rekla in ti namenila pomemben pogled. Celo življenje je poslušala, da si mora najti nekaj svojega in biti v tem dobra. Od vsega se je najbolj bala negotovosti – sploh še ni doživela dobrih starih časov, o katerih radi govorijo na televiziji, pa so jo za vrati že čakali hujši časi. »Danes ni več dovolj, da znaš eno stvar. Vsega moraš znat malo, kar naprej se moraš učiti nove stvari, kar naprej nekaj na sebi spreminjat. Za to pa sem jaz že prestara.«

»Človek, ki nekaj zna in to dela dobro, se ne zgubi kar tako. Tudi ti si moraš najt nekaj, kar ti gre od rok,« je babica na srce polagala še tebi in tako si večino svojega otroštva preživel v iskanju novih in novih stvari, v katerih zagotovo nisi dober.

Mamo in babico si se naučil naskrivaj poslušati. Skoraj bi si mislil, da se bo svet končal, kaj kmalu se bo življenje podrlo samo vase, končal se boš tudi ti, odprl boš vrata in našel le niz drugih vrat, odpiral jih boš znova in znova, dokler ne boš enkrat končno naletel na zid. Če se danes obrneš, imaš za sabo samo krizo. Na televiziji je, po radiu, pred njo se ni kam skriti. Tuji glasovi iz aparatov brez prestanka govorijo o koncu dobrih časov, o tem, kako je treba varčevati, živeti malo bolj skromno in ne zapravljati za neumnosti.

V nasprotju s tabo je bilo dedku vse jasno že takrat. »No, pa smo se spravili v pravo pizdarijo.« V bolnišnici je brez prestanka gledal televizijo in svoja odkritja potem razlagal mami. »To pa mamu za to, da tukaj že leta krmimo vso to golazen.«

Mama si je njegove besede vzela k srcu, še preden jih je sploh izgovoril. Vzela jih je in jih spremenila v novi red. Po večerih je sedela ob koledarju in na kosu kartona znova in znova računala, pri čem bi lahko še prihranila. Cigarete je že omejila, toda čisto se jim ni mogla odreči, kaj bi ji potem sploh še ostalo? Zato pa je lahko preskočila malico v službi, lahko ti ni kupila zimskih čevljev – če bi se k dedku na obisk vozila s kolesom in ne z avtobusom, če bi prihranila vsaj petdeset kron na teden, šele takrat bi mogoče, ampak res mogoče, lahko nekako prišla skozi.

30
31

Preden si se rodil, je v drugi delavnici montirala strelne daljnoglede. Tam je bil tempo hitrejši. Vsak dan je izdelala po več kosov, medtem ko ji tukaj, v čisti celici, pod roke pridejo komaj trije na mesec, pa še ti so večinoma različni. Ko je potem svojo novo plačo preračunala na ure – v koledarju si je namreč vse razdelala po številkah – je ugotovila, da prvič v življenju vidi konec dolgov, ki so ostali po očetu. Ponoči se ni več prebujala od groze, ni se bala, da nanjo čaka še en dan, pa je šele polovica meseca.

»To službo imam rada,« si ponavlja vsako jutro, preden sploh stopi iz stanovanja. Še danes jo slišiš, ker se nekatere stvari ne spreminjajo. Ta služba jo je rešila. Čistost njenega okolja in neprisotnost prahu

pomenita mir od starega utesnjenega stanovanja. Mir od tebe, od babice. Tam se počuti varno, nemoteno od zunanjega sveta.

Vidiš jo, kako se sklanja nad monitorjem in živčno trka z ного. Večinoma se od jutra ne ustavi, mora pripraviti malice; takrat, ko slučajno niso bile počitnice, ti je kontrolirala šolsko torbo. Še vedno se ji ni uspelo izviti starim navadam, čeprav si bil za svojo starost dokaj samostojen, čutila je potrebo, da te nenehno nadzira. Potem si je zravnala lase, namazala suho kožo, pozaprla okna, zagnala pralni stroj, zaklenila. Vsako jutro znova. Zapiranje večno zataknjenih vhodnih vrat ji vzame trenutek. Iz bloka na koncu Dvořakove, ulice čisto na obrobju mesta, ima do službe le nekaj korakov. To je še v redu. Jana, njena prijateljica iz optike, vstaja ob treh zjutraj, da bi iz majhne vasice med Přerovom in Olomoucem pravočasno prišla v službo. Mama samo steče čez cesto in se vsa zadihana poštemplja ob pet do šestih. Včasih prečka poslopje tovarne, iz delavnic okoli je slišati ropotanje strojev, ona pa sama sebi ponavlja: *to je še v redu*. Za vstop v čisto celico si sicer mora nadeti kombinezon, čez glavo potegniti kapuco; toda nasprotno od ostalih lahko dela sede. Ne sliši nič drugega kot brenčanje klimatizacije. Hlape lepila odvaja prezračevalna napa in ona diha globoko, brez skrbi, ni se ji treba bati, da ji bodo čez nekaj let našli tumor na prsni, kot se je to zgodilo babici.

Tik pred opoldanskim premorom ji v žepu kombinezona zazvoni telefon. Odrine se od mize in ne-

očitno preveri majhno pisavo na ekranu. Prebere dedkovo ime in spusti razvlečen, obupan zvok. Noče govoriti z njim. Po pravilih si telefona v delavnico ne sme jemati, toda delovodja to večinoma prezre. Že celo sama ga je zasačila z eno roko pri ušesu, medtem ko je z drugo ležerno zategoval vijak. Za trenutek okleva, a na koncu vseeno s telefonom v roki steče čez delavnico do komore za preoblačenje, kjer stisne zeleno tipko in si aparat prisloni k ušesu.

Deda sploh ne čaka in s tresočim se glasom v trenutku začne.

»Moraš prit sem, najboljše, da takoj.« Da bi se lahko nadihal, med vsako drugo besedo prepleta daljše premore. »Čisto je mrtva, sploh se ne premika. Kaj naj naredim, jebemti?«

Zavije z očmi. Gib, ki se ga je naučila že kot otrok. Njen oče je to sovražil, enkrat ji je zaradi tega primazal takšno klofuto, da je padla, z glavo udarila ob radiator in izgubila zavest.

»V službi sem.« Besede ji z ust zdrsnejo za nekaj tonov strožje, kot je nameravala. »Ne morem laufat k tebi samo zato, ker se ti je pokvarila televizija.« Z njim se pogovarja, kot da bi se pogovarjala z otrokom. Vsak zlog pazljivo spusti po toku, da se ne bi slučajno razjezil.

Iz aparata zalaja le dedkov suhi kašelj.

»V redu,« vdano v usodo reče mama in po hrbtu jo zmrazi. Ali pa se je vanjo zgolj uprl tok hladnega zraka z ventilatorja nad njeno glavo? Boji se, da bi deda spet doživel napad. Nehal bi dihati, treščil na tla.

Reče mu, naj posluša, naj se samo umiri. Že skoraj cel teden si doma, bile so počitnice, in tako mu obljubi, da se boš oglasil pri njem.

»Malo boš pač moral zdržat.«

Ponoven napad kašlja ji skoraj odtrga uho. Takoj, ko neha, začne deda nepovezano drdrati.

»Deda, deda, poslušaj me no vendar. Napisala mu bom in on se bo oglasil pri tebi in skupaj vama bo to zagotovo uspelo popraviti.«

Skuša ga preglasiti, govori in sliši hropenje njegovega pretrganega in težkega dihanja. Ko se končno malo umiri, deda nekoliko mirneje reče: »No, v redu. Ampak res mu napiši. Me razumeš, Dana?« Naredi premor in čaka, da mu vse potrdi. »Pa napiši mu še, naj mi v trafiki kupi tobak, saj veš, kje, tista ženska ga pozna.«

Želi si, da bi vsaj enkrat zmogla dedku reči ne. Na koncu je vseeno vedno po njegovo.

Včasih jo prešinejo različni scenariji, kjer svojemu očetu vse vrne s tem, ko se mu zoperstavi. Odloži telefon, glavo si položi v dlani, da k njej svet skozi mrežo prstov prodira zgolj medlo. Globoko zavzdihne.

Uničil ji je življenje. Štiri besede, ki v njej vrejo vsakič, ko gre zanj v trgovino. Uničil ji je življenje. To ti je ponavljala tako pogosto, da si predstavljaš, kako se prav te besede razlegajo po njeni glavi. Ima pokvarjeno televizijo, treba mu je počistiti, zmanjkalo mu je tobaka. Njegovim prošnjam ni bilo konca in kraja. Za kaj je šlo, sploh ni bilo tako pomembno. Vedno znova jo je silil laziti v najvišje nadstropje sta-

rega bloka, samemu se mu ni dalo niti vstati iz naslonjača, lahko bi ji vsaj odprl vrata.

Kljub temu mu je stala ob strani. Izmed treh otrok je bila prav mama zadnja, ki se je bila z njim še sploh pripravljena pogovarjati.

Deda jo je potreboval. Bila je ob njem, ko mu je zdravnik po nekaj pregledih, rentgenu in tednu opazovanja v majhni bolnišnični sobi z razgledom na veje dreves diagnosticiral KOPB. Stala je ob njem, ga držala za roko in čutila, kako ga tresejo napadi kašlja. Pljuča so mu delala le delno. Prepričana je bila, zagotovo je vedela – glavni krivec za njegovo stanje je bilo pitje. Česar na njem ni uspelo uničiti alkoholu, so dokončala leta dela v prerovski kemični tovarni. Preostanek je pripisovala povprečno tridesetim cigaretam na dan. Smrdel je po dimu, imel porumenele beločnice, konice prstov porjavele od tobaka, lisasto kožo.

»Dana, to je, kot da bi se napil vode,« je na poti iz bolnišnice opisoval deda, »kot da bi plaval v lastnem soku ali pa bi me lastna pljuča vlekla pod gladino, takšna teža je, da sem tu najbrž še samo zaradi tega, samo zaradi te teže. To je še ta zadnja stvar, ki me zadržuje tukaj.« Poslušala ga je le napol, še vedno je upala, da ga bo bolezen spametovala in da ga bo končno lahko prepričala. Imela je načrt. Hotela ga je prisiliti, da bi zaprosil za mesto v domu za ostarele. »Ti predvsem rabiš pravo pomoč,« je začela takoj, ko ga je s težavo z obema rokama stlačila na avtobus. »Jaz ne morem kar naprej bit ob tebi, utrujena sem že, kar poglej.« Posadila ga je na sedež ob oknu in

se ga vso pot trudila prepričati. Deda o tem ni hotel slišati niti besede. Malo si je mislila, da se ni hotel prikrajšati za še zadnjo priložnost, da bi lahko obvladal njeno življenje.

Prej se je iz njega norčevala – ni se hotel dati prepričati, niti k zobozdravniku ni hotel in raje je pustil, da mu zobje zgnijejo. Ko sta mislili, da ne gledaš, sta obe z babico obraz razvlekli v namrščeno grimaso in oponašali njegov glas. »Jaz že trideset let nisem bil pri zdravniku, trideset, slišiš, moški sem, tako da moram znat potrpet.«

Iz dneva v dan se je pred vajinimi očmi spreminjal. Počasi je začela sumiti, da je nekaj narobe, njegovo godrnjanje naenkrat ni imelo več smisla in celotna zadeva s televizijo je bila le zadnja v dolgi vrsti stvari, ki so ji vzbujale skrbi. Začela je opazovati čudne luknje v spominu, lastni spomini so ga naenkrat začeli izdajati, na vrh so priplavali zamotani in v novih, okite-nih verzijah.

»Se spomniš, ko sva vas z mamó vse tri za en teden peljala na Plumlov?« mu je ušlo enkrat, ko je ravno zlagala nakup na lepljiv pult v njegovi kuhinji, dvignila je pogled in dedka zasačila, kako sanjavo gleda skozi okno. »Sploh se niste hoteli kopati, niti vaša mama, ta mrha. Nad vsem vihati nos, to je bila vaša stvar, za vas razvajence ni bilo nikoli nič dovolj.« Kotiček ust mu je trznil, naredil je daljši premor in čakal, da mu potrdi njegove besede. »Vseeno smo se meli fajn.«

Mama se spominja dolge poti na avtobusu. Bilo ji je slabo, jokala je, ker jo je starejša sestra ščipala po